

Razvitak (Banja Luka), 5(12): 373-384 (1938)

Овде нису урачунати они добровољци којима то својство по данашњем закону није признато. То су већином они који су учествовали у борбама на Доброти, али нису и у борбама на Солунском фронту. Јер дивизија је после руске револуције напустила Одесу и упућена у Солун. Добровољци су се тада формирали Југословенску дивизију 1917 године, а они преостали били су распоређени по осталим пуковима српске војске са којем су заједно ушли у отаџбину 1918 године, равно пре 20 година.

М. Ђерић

Познанство с Целатом

Никада, ни пре ни доцније у животу, није ми се десио такав цинички недоследан случај, као у времену светског рата. Из полициског притвора, у коме сам лежао као политички сумњивац, доспео сам, још болестан, у војску, да узмем удела на обрани исте оне државе, која није веровала у моју грађанску лојалност. Кадар 70 регименте, камо сам спадао, налазио се тада у Над-Вараду, дубоко у бив. Угарској. Међутим, 'суперарбитрарна комисија нашла ме је неспособним за службу на фронту, па сам после одређен за лаку, канцеларијску службу. Знање страних језика, а нарочиго немачког језика, имало је пресудан значај за моју даљу ратну „каријеру”.

Ускоро добијем наређење за одлазак у Краков, на службу код Ц. и к. тврђавног суда, а одатле, три месеца касније, по наређењу Ц. и к. врховне армијске команде упутише ме на Цетиње, Ц. и к. суду окружне коменде, у својству „заклетог тумача и перовође”. То је било године 1916, некако одмах по капитулацији Краља Николе.

Стање које сам затекао по доласку на Цетиње сило ми је изненадило. Нису се виделе рушевине и паљевине на сваком кораку, као горе на пољском ратишту, нити су улице зјапиле пустоши и прашином. Мноштво грађана, ћи живописним ношњама пролазило је улицом, тобож безбрижним ходом. Витке жене, са спуштеним релом позади, у дугим светлим копаранима, ступале су гордо улицом, као неке „Балканске царице”. Често они долазили у сусрет и официри распуштене црногорске војске у својој униформи. За каванским сто-

ловима виђале су се личности, негда веома утицајне и моћне, све до бивших министара. Са прозора описких кућа у Катунској улици провиривале су очи цетињских девојака. Многа од њих имала је маникиране нокте, говорила француски и руски и облачила се дosta елегантно за тадање прилике. Осећао се на њима утицај престонице, па било то и једне од најмањих на свету, а такође и одгој, примљен у девојачком лицеју руске императорице. Зграде страних посланстава и конзулага давале су утисак мртвих кућа. Дворац Краља Николе, жуто пребојен, на спрат, са широким балконом за свечане згоде, затворен је у стању, у каквом се затекао. У њега као да чини дијали. Међутим у дворац Престолонаследника Данила, који је био украшен историјском ћулади с обе стране улаза, уселио се војни губернер потлачене Црне Горе.

На Цетињу се је примећивао сувише мали број отворених трговачких радња. Празни рафови указивали су на оскудицу у роби, што је уосталом било последица ратног стања. На пијаци чучало је посаздан по неколико сеоских жена нудећи на продају: суво месо, сир, зелен, свеже воће итд. Само хлеба чије се могло добити, а за тим су највише чезнули гладни аустријски војници.

Шетајући из дана у дан по вароши, у друштву ајнјеригера (тако су се звали ћаци-бојници), гонајвише Далматинаца, и пијуцкајући гласовито црмничко вино по каванама, којих је и поред ратног стања било дољно као и пића, заборављао сам на кратко време, да се налазим у окупирањом подручју, у јеку великог светског рата. Наглашавам, шетајући улицама... Јер колико је било беде и невоље иза зидова, није се дало ни наслутити због урођеног поноса и поручености мештана, но тога је, свакако, било и сувише.

Никада нећу заборавити призоре, које су пружате одрпаних сељака и њихових жена и деце, живих скелета с великим грозничавим очима, разбашчане по цестама (цадама), које воде из престонице. За мизерну надницу и прегршт кукурузног брашна туцали су камен од раног јутра до вечери, подносећи стојички све страхоте рата, па и те најгоре: болест и глад. А сиви пејсаж околних кршева, са Ловћеном у позадини, само је појачавао општи утисак глади и потлачењости.

Ипак, на овим кршевима, чебо је значило каткад осванути нежно и бескрајно плаво, као светло предосећање победе, која је морала доћи.

Настанио сам се у средишту вароши, преко пута од Зетског дома, код неке ратне удовице. — Мој долазак поздрављен је у суду, изнад очекивања, доста срдачно. Командант суда, активни капетан-аудитор Вранковић, доделио ме је на службу оберлајтнанту Др. Еберлу, цивилном судији из Штајерске. Сумњам да сам му икада могао да будем од велике користи. Моје знање немачког језика није било беспрекорно. Ну и поред тога, што сам служио тада као прости војник, једногодишњи „добровољац”, доктор се опходио са мном као и са себи равним. Уосталом, он се и према другима знао показати као болећив и самилостан човјек. Својој жени слао је сваког дана писма са заглављем: „Најљубезнја и најдрагоценја моја!” или кратко: „Најдражад!”. Само једаред, када је читao испред вешала смртну пресуду неком босанском дезертеру из села Језерца, оцу петоро деце, са 17 рана на телу, докторово бело готово женско лице нисам могао да препозnam. Неочекивано, примило је израз строг и хладан попут каквог тешког §-а војног казненог законика, подлегнувши, најзад, сугестији окрутне аустро-угарске солдатске.

Спочетка ме је рад на суду забављао. Сведоци, расправе. Али доцније...

Од времена на време, дешавале су се на суду и крупније ствари. Радило се не само о ситним друштвеним скандалима, разним увредама чести, затим убиствима, крађама, већ и о догађајима политичког значаја. Као сведоци позивани су у судницу поред других и министар Пламенац, генерал Бећир и лекар Др. Иличковић, а затим неке угледне госпође. Једнога дана, указала се на суду и марцијална фигура сердара Јанка Вукотића, генералисимуса црногорске војске. Повод је томе био процес против босанских дезертера Гавре и Васе Пухала и Гавре Елеза, пореклом из Рогатичког среза, по кривици из § 367 војн. казн. законика: против државној ратној сили. Сердару је стављено само једно питање: „Да ли су запобљеници аустро-угарске војске, а југославенске наподности терани силом у црногорску војску?” Стари војвода се чашао у чеприлици. Колико се сећам, дао је отприлике изјаву да се случајеви насиља, колико је познато, чинију дешавали, али да је јавно мнијење у својој патриотској горљивости индиректно вршило пресију на заробљенике српске народности, у смислу добровољног ступања у црногорску војску.

Превео сам овај одговор Др. Еберлу, како сам умео. Но сердар није био задовољан с мојим преводом, па сам поново морао да тумачим исти одговор, али овога пута реч по реч. Том се приликом показало, да је тумачење познавање немачког језика далеко злостављало иза сведоковог. Узгред речено, Сердар је био апсолвент Више војне академије у Винер-Најштату, али унаточ томе није хтео да одговара у језику непријатељске војске.

О Сердаревом саслушању немам више ништа да додам, осим то да његова изјава, која је тражена тек ради формалности, није могла донети спас Босаџима, чија је судбина већ самим њиховим признањем била запечаћена. Стрелјани су неколико месеци доцније, пред замраченим погледима цетињских грађана, послије једне ноћи коју су пробудили уз запаљене воштанице и побожне беседе оца проте, који их је исповедао и отпратио на стратиште. Гавро Пухало умро је херојски. „Пуцајте“, довикнуо је оч војницима, раздрљивши своја јуначка снажна прса.

Ну све ово што сам доживео на Цетињу, била је песма спрам оног што сам касније видио на сути у Колашину. А остао сам тамо једеа месец дана...

Једнога дана дочекао ме је у канцеларији Др. Еберле с веома важним и тајачственим изразом лица. Радило се о нашем хитном одласку у Колашин. С нама је такођер морао да отпнуће учитељ Јуничи тумач из обавештајног оделења војног гувернера. Према оберлајтнантовом причању, у Колашину је избила побуна, чији је стварни и духојни вођ био чувеши генерал Радомир Вешовић. Пошто особље тамошњег суда није могло да отоли великој навали посла, то су нас тројицу стали као прву помоћ.

Испричаћу, узгред, епизоду која чам се десила на путу у Колашин. Код Вјетерника, уред плачичких врхунаца и горостасних четинача, зауставили смо камион пред једном сељачком кућом да затражимо штогод за јело. Усусрећ нам је изашла млада жена, са дететом на сиси. Спочетка се бринила да нема пишта за јело. На кочцу даде нам ипак по чашу млека и комад погаче. Док смо јели у разгороту, она запита доктора као најстаријег између час да чимо случајно ми целати које очекују у Колашину. Преведем њено питање а доктор прасчу у смех.

Чим смо стигли у Колашин, осетио сам да гу че влада оно исто расположење које сам оставио на Цетињу. Варошица је показивала пре туробач и поиштен

изглед. И околица, са висом Комом у замагљеној даљини, чинила се мрка и мрачна, те је изазивала сасвим супротно осећање неголи сињи и модри пејсаж цетињске околице. Свуда у вароши причало се о конгибуцији, коју су морали платити у злату, а злата није било. Сумњало се у сваког другог човека да је шпијун. На капији судског затвора, који су непрестано пунели ноћим и новим лицима, стајале су појачане страже, са бомбама обешеним о пасу. Пратећи живот ове варошице, међе је обузимало гешко предосећање, као да се налазимо пред судбоносним догађајима који се не дају зауставити, попут стихије, пред неком страшном експлозијом, неком кагаљизмом.

Командант суда, по народности Русин, чије име не памтим био је стално над радом судија и захтевао срого примену закона и екземплярне казне. По цео дан дободили су војници с нагакнутим бодежима, измучене апшенике. Колашинци су се добро брали и ја могу рећи попут Чика Љубе Ненадовића да „ту њавог Црногорца нисам нашао“. Међу судијама наилазио сам на одличне људе. Неки Бечлија, социјал-демократски посланик у цирилу, а осим њега и један одиста брат Чех, посведочили су нарочито своју хуманост. Но зато међу активним војним судијама и судским подофицирима било је одвише ревносних типова што мени тада, ненавиклом на строго држање службеничко, није ишло у главу. Ове судије су поступале са народом без скрупула и називали га погрдно: „ћућен“ (због тога што у нашем језику често долази слово „ћ“).

За пример наопаког пуступка на суду наводим следеће: Неки од жандармериских стражмештера био се криво заклео на главној расправи по кривици поручника Влаховића, на основу чега су овог стрељали. Све због једног револвера. Од гриже савести жандар се је доцније пропио. Пред мојим очима испијао је чутурице рума.

Истом у Колашину сазнао сам за појединости недавне трагедије, која је била повод нашем хитном доласку.

Војни гувернерман наиме извештен је био знатно већ раније од својих обавештајних органа да се међу официрима биљше црногорске војске као и међу интелигенцијом спрема устанак, који је имао за циљ изазвати панику међу окупационим четама, а затим омогућити усташама спој преко Албаније са антантином војском. Као покретач и организатор побуне важио је генерал Вешовић. Да спречи ову акцију у самом за-

тичке кривце: капетаћа Рецића и јмладог песника, Саљу Радуловића.

Једини Радуловић није проговорио ни речи пре вешања. Окренут вешалима, гризао је своју последњу цигарету, чекајући немо да дође реда на њега. Међутим, Сајферт, приметивши то, великолично га је обрнуо на противну страну, док помоћник не сврши са Рецићем. Последњи је ступио, на знак звоноџега, под стуб од вешала онај дезертер из села Језерца код Јајца, онај бедни човек, што је носио неколико рана на себи, добијених у црногорској војсци. Када су му пре два сата записнички објавили да ће бити погуољен јер је надлежни командант потврдио осуду, оч је задрхтао целим телом. Лице му је добило замљану боју, као и код свију на смрт осуђених, а с руку му је капао самртички зној. Већ тада наступио је код њега почетак умирања.

Најтрагичнији моменат за вешања то је скидање појединих делова одеће, са још живог тела осуђеника. Нарочито бацање капе са његове главе покреће нашу узвитлану унутрашњост до пароксизма.

Какво се страшно осећање јавља у нама, кад схвачамо, да се та бедна капа неће више вратити на главу несретника.

Лешеве петоро обешених скинули су после десет минута са конопца, и положили онакве, издуженије вратова, тамно-модрог натеклог лица, на траву, једног до другог. Груди лешева су се дизале, а ваздух с кркљањем излазио на уста. Дактали су потпуно гласно.

— Живи — повиках своме другу, када сам то примио.

— Ах, не, господо, одговори збуњено целат Сајферт, који се, одједаред, нашао у близини. — То што чујеге сада, то је заостали ваздух у алвеолама плућа, који тражи пута наван...

У суду, одмах после обеда, продужили смо с раздом, као да се ништа није десило. У писарској соби састало се мало друштво подофицира. Зовнули су и мене да кушам и ја са огромне хрпе црвених шумских јагода, које су посули обилно шећером, узетим на рачун робијашке хране. Друштво је збијало шале и много се смејало.

А ја сам тада веровао да се никада више у животу нећу наслејати.

Милорад М. Костић

четку, војни гувернeman предузе кораке да све непоуздане мушкарце, способне за оружје, интернира у концентрационим логорима у Мађарској. Природно да је први на ред дошао генерал Вешовић.

Дужност да Вешовића спроведе на Цетиње запала је оберлајтнанта Пехера, у грађанству марљено лекара у Бос. Прњавору. Путем од Вешовића куће ка аутомобилу, који је чекао на цести за Подгорицу, Пехер и један од његових пратиоца убијени су мучке, на што су браћа Вешовићи побегли у планину.

Овај догађај морао је, разуме се, да сиљно одјекне у ъојним аустро-угарским круговима. Проглашено је одмах опсадно стање. На брзу зуку извршено је хапшење свих особа које су се затекле кобног дана у Вешовићевом дому. Између осталих дотеран је у тамницу и млађи генералов брат, Милан, паришки правник, заједно са старијим оцем, а затим жена Вешовићева, сестра, мала ћеркица и слушкиња и, најзад, капетан Речић и Сава Радуловић, млади песник, оба пријатељи Вешовићеве породице.

Окружна команда прогласила је ухапшеног оца и брата таоцима. Обојицу је чекала смрт на вешалима (како је објављено народу плакатама, излепљеним по свим ћошковима у вароши), у случају да се генерал у року од десет дана не преда код најближе војне команде. Признајем да овој претњи с почетка нисам поклањао вере...

Одмах по доласку узео сам собу скупа са учитељем Ујчићем код каванара Петка, недалеко од суда где смо радили. Готово сваку вечер седели смо до касно у ноћи са Петковом фамилијом, причајући о ратним новостима, а затим о догађајима на суду. Петко је наша извешћа достављао преко јатака дружини ген. Вешовића. Бар нам је он тако говорио, а колико је ту истине било, није ми ни данас познато. Ипак ми смо тада имали осећај да чинимо рискантне ствари и да нам је глава у торби.

Између осталог слушао сам код Петка, у разговору, да понеки спомене име неког девојчeta из суседства. Звала се Срна. Никад, чини ми се, нисам чуо лепше име. Девојка и срна у једном бићу. Доцаравао сам себи неку јунакињу из Хамсуновог романа, одраслу у дивљини црногорских врлети, појену бистром водом са горских врела. Али када сам Срну једне вечери доиста срео, увёрих се да стварност не заостаје за претставама моје маште. Поред мене није прошетало тада само једно лепо поносито девојче, већ права шумска срна, хитра и лака, плашљива и недокучна.

И сваког дана радовао сам се да ћу по свршетку, радју угледати Срну. Мисао на њу чинила ми је једино задовољсво у тој јазбини смрти. Па ипак сам вазда одлагао, из разумљивих обзира, да покушам начинићи ближе познанство с њоме.

Међутим време је одмицало. Десетодневни рок ближио се крају. Истовремено са предајом генерала Ђешовића чекало се и на приспеће целата са његова два помоћника. Чаршија је непоколебиво веровала у коначни спас несрећних таоца па било то на какавгод начин. Причало се у четери ока, да ће генерал Вешовић са својих „хиљаду“ друга напasti једне ноћи на Аустријанце и поклати их без милости.

За време боравка у Колашину пратио сам рад на Суду окружне команде са очитим негодовањем. Знајући моје скривене осећаје, а узимајући моју слабос, у немачком језику као изговор, давали су ми овде у рад само ствари споредног значаја. Ни један једини пун ћелија није имао право да седе на клупи око улаза. Свежа је ружичаста боја њиховог лица и бујност косе, плаве попут зрелог класја, ублажавале су дојам, који је остављао у мени њихов страшни положај. Оца и брата нисам ниједаред видео, јер су њих особито строго чували у ћелијама-самицама. Из затвора враћао сам се увек туп и апатичан. Уочив моје постојано нерасположење, Др. Еберле опомену ме једном речима: „Знам добро да си ти онај подмукли Србин, али узми се у памёт“.

Једнога дана, свратио је у нашу канцеларију тумач Голф син вишег чиновника из Задра. Поред Ујчића он је важио као најспособнији тумач и первоћа, а уз то је био и правник. Својим крупним, чудноватим обоженим басом, стао нам је причати о саслушању младог Вешовића, коме је он служио као тумач. И поред притиска од стране команданта суда, Вешовић никако није хтео да призна ма и најмању кривицу у афери сбога брата, често помињаног генерала. Протокол о многим својим саслушањима није хтео ни да потпише. Спрва због тога, јер су били састављени на језику кога он не разуме. А кад су потом протоколи написати у преводу, он и тада одби да стави на њих свој потпис, правдајући се да наведене чињенице не одговарају потпуно правом стању ствари. Голф се је, природно,

чудио Вешовићевом пркосу, тим пре, јер је протокол имао важност и у случају да окривљени ускрати свој потпис.

Овом приликом испричао ћам је Голф и један занимљив инцидент, који се дододио тога дана. Пролазећи послом испод прозорчића тамничких ћелија, Голф је чуо да га неко зове именом. Био је то енергични глас младог Вешовића. Као и приликом испитивања на суду, Вешовић је и овог пута, па оштар начин, захтевао да га изведу пред Команданта. Хтео је, наиме, да га замоли за дозволу да се може пресвући и обријати, јер, вели, није навикао да носи прљаво рубље и хода као разбојник.

Међутим Голф није имао храбости да Вешовића жељу саопшти капетану, из разлога што овај чије трпео интервенцију у корист затвореника, а најмање у корист „злогласних“ Вешовића.

Под утиском тужне приче остао сам у канцеларији, преводећи жандарске казнене пријаве. За то време Доктор је писао богзна које писмо својој женици, са познатим почетком: „Моја најдражана“. Одједаред, чули смо куцање на нашим вратима. Оберлајтнант скочи иза свога писаћег стола.

Пред нас је ступио стари господин у тамном оделу и полуцилиндеру, погрбљених леђа. Леву руку држао је подбочену у слабинама. Његово црвено лице, прешарано модрим жилицама, са много бора и пега подсећало је на физиономију алкохоличара. У руци је старац држао кожнати коферчић и рукавице.

— Част ми се преставити, рече он, пружајући руку доктору Еберлу. Хуго Сајферт, целат Ц. и к. земаљске владе у Сарајеву.

И за време док се он са мном руковао, доктор је брисао десну руку о стражњи део панталона.

— Небојте се нишга, госп. добровољче, повика ми Сајферт у шали, кад је приметио да узмичем. Нисам ја за свакога страшан. Вршим само своју дужност, као сви остали службеници, и при том имам мањег удела у смрти кажњеника него судије, које су донеле дотичну пресуду. Шта више, ја сам најеатренији противник смртне казне и пратим с великим љубављу рад међународне лиге за њено потпуно укидање. Јер, верујте, да је моје саучешће спрам оних, који по иесрећи постану моји пациенти, искрено и дубоко.

— Увек се старам, настави крвник, да чин вешања иведем на најуманији и најбржи начин. Вршим то увек свечано, у црноме оделу и рукавицама, јер одајем

пошту трагичном моменту насиљног умирања. Мој нови систем вешања знатно је бољи од старог, на вешалима у виду слова великог „ГЕ”. Смрт наступа сада у, секунди. Никада не заборављам да упозорим кажњеника на ову чињеницу, пре него приступим јустификацији.

— А сада погледајте моје руке, узвикну Сајферт.

Отворих широм очи. Чудим се да раније то нисам опазио. Његове руке дрхтале су као под тешким успоменама. Но њима, као и по лицу, виделе су се модре вене и много пега.

Нехотично сетих се Срне и њених малих руку, нежних и посје белих. Какав одвратан отисак, помислих у себи, остављају године на осгаредом телу.

— Да господо, оне дрхћу, — говорио је даље на театралан начин целат-алtruиста — али немојте ни за часак сумњаји, да то долази од претераног уживања алкохола. Ја готово и не пијем. — У крвниковом гласу зачула се, одједаред, топла нога. Доктор му пружи дозу с цигаретама,

— Ипак за мене су најтежи тренуци, настави Сајферт, када морам да приступим вешању политичких криваца, што сада у времену рата није ретка појава. Са криминалним злочинцима сасвим је друга ствар, њих сналази оно, што су другима учинили. Њихова је кријица, тако-рећи, опипљива.

— Нећу никада заборавити вешање тројице судионаика у атентату на блаженопочившег престолонаследника Франц-Фердинанда и на његову прејасну супругу, Софију,...то су били најтежи часови у моме животу.

— Господине Сајферте, дакле, ви сте били тај, који сте обесили атентаторе, упаде доктор тек да нешто каже.

— Нажалост, тако је, одврати целат. Нарочито остаће ми у сећању један од њих, покојни учитељ Чубриловић. Његов лик вазда ће ми лебдити пред очима. Верујте, господо, то није био човек, то је био светац. Сам је пришао вешалима, сам скинуо крагну и сам намакао омчу на врат, велећи да ми прашта своју смрт.

— Од тог времена не могу да поднесем вешање политичких осуђеника. После свршеног послана веле, у Колашину, тражићу пензију. Мој помоћник има дољно знања и праксе да ме замени.

Доктор, који је досад слушао старца стојећи, заузе опет своје место за столом. Очито, прича је почела губити од своје занимљивости. Међутим Сајферту није ни падало на памет да престане.

— У приватном животу добар сам отац као и сви остали фамилијарни људи. Волим своју децу. Једно а сина дају на технику у Беч... Ипаче у својим слободним часовима свирам на цитру. Чак и компонујем. Ви и не слутите колико се мене музика доимље. Од композитора волим понајвише Шуберта и Шопена.

Управо у часу, када је крвник набрајао имена славних музичара, у вратима се појави онај вечно пијани стражмештар кога је гризла савест због криве заклетве. Питао је, прописно салутирајући, да ли може предвести на саслушање неке крадљивце, што му оберлајтнант одобри.

— А шта ми се плаћа за моју напорну службу, обрну стари Сајферт причу на актуелнији предмет. Ништа! Путни трошкови трећом класом, мизерна дневница и незнанта награда за сваког поједињог од обешених. Шта више, овде ми не дају ни оно што ми по закону припада. Веле да ми документа нису у реду.

— Није могуће — јавим се и ја.

— Верујте! У 11 часова морам команданту, да га замолим за интервенцију код благајника. А сад молићу, господо, колико је сати?

— Тачно 11, повикасмо у један глас и ја и доктор, само да се решимо непријатног госта.

— Онда морам да се пожурим. До виђења, у месажи господо. На путу, знate, храна је била испод критике.

Кад смо остали сами, одахнули смо душом, као да нам је тешка мора сишла са груди.

Најзад је освануо последњи од оних десет даја датих као рок за предају ген. Вешовића. У језивом ишчекивању спустило се вече. Сва варош, као окамењена, очекивала је неко чудо, неко избављење.

Међутим се спасење није ниоткуд јављало. Командант места држао је тога дана у припремности целу једну бригаду. Судски затвор чували су јаки одреди. Шпијуни, расути на све стране, напипавали су расположење народа.

Од аустријских војника окретали су Колашинци главу, као од прокажених. Избегавали су сваки сусрећ с њима. Тога дана залуд сам тражио Срну, ње није било никаде. Ни доцније нисам је никада могао више видети.

На караули подигнута су двоја вешала. По новом систему старога Сајфера. Ток ствари примио је, dakле, трагичну озбиљност.

У својој ћелији, Бог зна какве је планове ковао млади Вешовић. Можда, и најлепше... Тек пре по-

четка рата вратио се из бучног Париза. У сваком случају, изгледа, као да скору смрт није наслућивао.

Ноћ је протекла такође мирно. Једино око Таре, негде у даљини, запажени су ватрени сигнали.

Да неће можда уследити оружани напад од стране усташа на аустријску посаду? Да неће спас у последњем тренутку стићи?

Сутра дан имао се је одиграти још само последњи чин једне од многих ратних драма.

Чудо се није десило.

Око десет часова пред капијом судског затвора, постројен је батаљон војника под строгом рагном спремом. Истодобно особље суда довршавало је потребне списе и издавало задња наређења у вези са претстојећом јустификацијом.

Ускор је потом страже су извеле на светло сунча ног дана Милана Вешовића. Изгледао је таман у лицу, необријан. Имао је на себи нечисту кошуљу, без очног ратника. Старог оца, обзиром на његове појдакле године, гувернер је „великодушно“ помиловао на ће животну тамницу и он није пратио у смрт свога сина.

Када је угледао толику војску око себе, млади Вешовић се стресао, променив се у лицу. Али се муњевито прибрао. Запазили смо да је одједаред дигао главу високо и поносно се испрсио, као прави Васојевић, трагичан и узвишен у својој заносној младости. Развео је добро ситуацију, у којој се нашао, изгубљен због овај живот за вазда.

Без свештеника, без иједне речи, повели су га потом у тужној поворци пут карауле. Тамо је нестрпљиво чекао стари господин Сајферт, у црном оделу, полуцилиндеру и белим рукавицама, као прави центлмен.

Последња цеста водила је надасе уз брдо. И они који су из радозналости пратили спровод до стратишта озвојили су се пењући се. А Вешовић је ступао пут своје Голготе усправан као бор, са бескрајном мржњом у очима на аустријску солдатеску, која га је окруживала, хладна и неумитна као фатум.

Вешању нисам хтео да присуствујем.

Али чуо сам доцније да је млади правник јуначки умро. Његове последње речи су биле:

„Аустрија је почела рат с вешањем, а свршиће да ће и њу, најзад, обесити!“

Наредног дана, доподне, целатов помоћник је имао знатно више послана. Обесио је петорицу. Понајприје двојицу убица, народности албанске, чија кривња у свирепом уморству неке жене и нејаког детета, како се говорило, није била посве доказана, а затим поли-

тичке кривце: капетаћа Рецића и јмладог песника, Саљу Радуловића.

Једини Радуловић није проговорио ни речи пре вешања. Окренут вешалима, гризао је своју последњу цигарету, чекајући немо да дође реда на њега. Међутим, Сајферт, приметивши то, великолично га је обрнуо на противну страну, док помоћник не сврши са Рецићем. Последњи је ступио, на знак звоноџега, под стуб од вешала онај дезертер из села Језерца код Јајца, онај бедни човек, што је носио неколико рана на себи, добијених у црногорској војсци. Када су му пре два сата записнички објавили да ће бити погуољен јер је надлежни командант потврдио осуду, оч је задрхтао целим телом. Лице му је добило замљану боју, као и код свију на смрт осуђених, а с руку му је капао самртички зној. Већ тада наступио је код њега почетак умирања.

Најтрагичнији моменат за вешања то је скидање појединих делова одеће, са још живог тела осуђеника. Нарочито бацање капе са његове главе покреће нашу узвитлану унутрашњост до пароксизма.

Какво се страшно осећање јавља у нама, кад схвачамо, да се та бедна капа неће више вратити на главу несретника.

Лешеве петоро обешених скинули су после десет минута са конопца, и положили онакве, издуженије вратова, тамно-модрог натеклог лица, на траву, једног до другог. Груди лешева су се дизале, а ваздух с кркљањем излазио на уста. Дактали су потпуно гласно.

— Живи — повиках своме другу, када сам то примио.

— Ах, не, господо, одговори збуњено целат Сајферт, који се, одједаред, нашао у близини. — То што чујеге сада, то је заостали ваздух у алвеолама плућа, који тражи пута наван...

У суду, одмах после обеда, продужили смо с раздом, као да се ништа није десило. У писарској соби састало се мало друштво подофицира. Зовнули су и мене да кушам и ја са огромне хрпе црвених шумских јагода, које су посули обилно шећером, узетим на рачун робијашке хране. Друштво је збијало шале и много се смејало.

А ја сам тада веровао да се никада више у животу нећу наслејати.

Милорад М. Костић

